https://doi.org/10.26682/hjuod.2023.26.2.56

گوڤارا زانكويا دهوك، پەربەندا: 26، ژمارە:2، (زانستێن مروڤایەتی وكومەلناسی)، بپ 951-960، 2023

خواندنا تێکستا (هزرێن ب وێر و نەوێر) یاهۆزانڤان (شەمال ئاکرەی) ل دویڤ بنەمایێ (ئەزموونا بەرێ) ل دەڤ (یاوس)ی

بەنگین ئیبراهیم حەمێ* و کارزان محسن قادر **

*پشکا زمانێ کوردی،کولیژا پەروەردا بنیات،زانکۆیا دهوك،هەرێما کوردستانێ-عیراق

** پشکا زمانێ کوردی، کولیژا پەروەردا بنیات، زانکویا سەلاحەددین، هەرێما کوردستانێ-عیراق

((مێژوویا وەرگرتنا ڤەکولینی: 18 گولان، 2023 ، مێژوویا رەزامەندیا بەلاڤکرنێ: ، 12 تیرمە هـ، 2023))

پۆختە

ئاسۆیێن چاڤەرێکرنێ ل دەف یاوسی ب بەرێ بونیادی یێ تیۆرا وەرگرتنێ دهێتە هژمارتن کو ئەڤە تێگەهەکێ نوییە بۆ دیتنا مێژوویی و شرۆڤەکرنا دیاردا ئەدەبی.

بنەمایێ (ئەزموونا بەرێ) ئێکە ژ وان بنەمایێن گرنگێن د ناڤ تیورا یاوسی دا کو گرنگیێ ددەتە باگراوەندێ رەوشەنبیری و ئەدەبی یێ خواندەڤانی، واتە هەر خواندەڤانەکی کۆمەکا بریار و پیڤەران ل دەف وی هاتینە چەسپاندن و بووینە ئەزموونەک ل دەڤ وی کو دەقەکی د خوینیت و چاڤەرێی وێ گونجاندنێ دکەت د ناڤبەرا ئەزموونا بەرێ یا خواندەڤانی و ئاسۆیێن چاڤەرێکرنێن دەقیدا.

پێرابوونێن ڤی بنەمایێ ئەوە کو گرنگیی ب ئەزموونا بەرێ یا خواندەڤانی ل دەمێ شرۆڤەکرنا هەر دەقەکێ شعری ددەت . مە دڤێ ڤەکولینێدا بزاڤ کرییە ئەڤی بنەمایی ل سەر دەقەکێ شعری یێ نویخاز ئەوا ل ژێرناڤونیشانێ (هزرێن ب وێر و نەوێر) یا هۆزانڤان (شەمال ئاکرەی) پراکتیزەبکەین، بۆ ڤێ چەندێ ئەم پێدڤی ب پراکتیزەکرنا چەند لایەنەکێن ڤی بنەماییە ل سەر دەقێ شعریێ ناڤبری برێکا دوو قوناغێن سەرەکی: (قوناغا بەری شرۆڤەکرنێ) و (قوناغا پشتی شرۆڤەکرنێ) ل دەڤ هۆزانڤانێ ناڤبری.

ژبەر ئەوا ل سەری مە دیارکری ، مە سێ جۆرێن خواندەڤانا هەلبژارتینە (مامۆستایێ زانکویی، رەخنەگرەکێ ئەدەبی، قوتابییێ زانکۆیی) و ئەڤ بنەمایێ مە ئاماژە پێدایی ب هەموو سروشت و رەهەندێن وێڤە مە هندەك پرسیار ئاراستەیی هەر سێ جۆرێن خواندەڤانان کرینە.

پەیڤێن کلیلی: تیورا وەرگرتنێ، ئاسۆیێن چاڤەرێکرنێ، ئەزموونا بەرێ،قوناغێن شرۆڤەکرنێ، جۆرێن خواندەڤانان.

پێشەکی

ئاسوییێن چاڤەرێکرنێ بشێوەکێ بابەتی د کەفتینە ژێر دووبارە ئاڤاکرنا هزرا خواندەڤانی بخۆ کو ل دەمێ ل سەر بەرهەمەکێ ئەدەبی کاردکەت، چەمکێ ئاسوییێن چاڤەرێکرنێ ل دەڤ (یاوس)ی چەمکەکێ بنەرەتی و سەرەکییە کو هەول دایە گرنگیێ بدەتە پەیوەندییا دناڤبەرا دەقی و خواندەڤانیدا و بهایێ ئەدەبی دەستنیشان بکەت. ئەڤ ئاسۆیە ژی مللکەچی هەمی گۆهڕینێن مێژوویینە

گرنگییا ئەڤێ ڤەکولینێ د ئەوێ چەندێدایە کو بنەمایێ (ئەزموونا بەرێ) دبیتە پیڤەر کو خواندەڤان بکاردهینیت بۆ خواندنا دەقێ ئەدەبی ل دویڤ هندەک دیتنان رەفتارێ ل گەل دەقی دکەت کو ل دەڤ خواندەڤانی دجێگیرن.

ئارمانجا ڤێ ڤەکولینێ ئەوە کو بنەمایێ (ئەزموونا بەرێ) برێکا خواندەڤانی پراکتیزەبکەین ل سەر دەقێ شعریی بناڤونیشانێ (هزرێن ب وێرو نەوێر) یا هۆزانڤان (شەمال ئاکرەی)، واتە هەر بتنێ خودانێ تێکستێ ب خودانێ واتایا دەقی ناهێتە هەژمارتن ،بەلکو خواندەڤان دبیتە بریار دەر و هەڵسەنگێنەرێ ئەڤێ تێکستێ .

ئەگەر مە بڤێت بنەمایێ (ئەزموونا بەرێ) ل دەڤ (یاوس)ی ل سەر دەقەکێ شیعری یێ نویخاز پراکتیزە بکەین ،ئەوا ل ژێرناڤونیشانێ (هزرێن ب وێر و نەوێر) یا هۆزانڤان (شەمال ئاکرەی)، ئەم پێدڤی ب وێ چەندێینە،کو چەند لایەنێن بنەمایێ ناڤبری پراکتیزەبکەین و ل دەف دەقێ شاعرێ ناڤبری وەربگرین. ئەوژێ ژ دوو قوناغێن سەرەکی (پرسیارێن قوناغا بەری شرۆڤەکرنێ و قوناغا پشتی شرۆڤەکرن) پێکدهێن.

ئەڤ ڤەکۆلینە ژ دوو پشکان پێکدهێت، پشکا ئێکێ یا تیۆرییە، ئەوا ل ژێر ناڤێ (سرۆشتێ ئاسۆیێن چاڤەرێکرنێ) کو ژ چەندین بابەتان پێکدهێت و ژوانا: چەمک وپێناسێن ئاسۆیێن چاڤەرێکرنێ ،پەیدابوونا ئاسۆیێن چاڤەرێکرنێ، هوکارێن کارتێکرنێ ل ئاسوییێن چاڤەرێکرنێ دکەن، بنەماییێن سەرەکیین ئاسوییێن چاڤەرێکرنێ.پشکا دوویێ ،ئەوا ل ژێر ناڤێ (خواندنا تێکستا (هزرێن بوێر ونەوێر) ل دویڤ بنەمایێ (ئەزموونا بەرێ) دەڤ (یاوس)ی کو تەرخانکرییە بۆ لایەنێ پراکتیکیێ ڤەکۆلینێ کو ڤان بابەتان بخۆڤەدگریت : بنەمایێ ئەزموونا بەرێ ل دەڤ یاوسی (پێناسە و رەهەند)، دەقێ هەلبژارتی یێ هۆزانڤان (شەمال

ئاكرەیی)، قوناغا بەری شرۆڤەكرنێ و پشتی شرۆڤەكرنێ، شرۆڤەكرنا خواندەڤانان بۆ ڤی دەقێ شعری، هەلسەنگەندنا شرۆڤەكرنێن خواندەڤانان.

1 - پشكا ئێكێ: (سرۆشتێ ئاسۆیێن چاڤەرێكرنێ)

1 – 1 - چەمك و پێناسەیێن ئاسۆیێن چاڤەرێكرنێ

تێكستا نوی، ل دویڤ دیتنا (یاوس)ی، كۆمەكا ئاسۆ و یاسایان ئامادە دكەت، كو وان ئاسۆیێن بەربەلاڤ د ناڤ ژانر و جۆرێ ئەدەبی پێكدهینن، "پشتی هینگێ كار ل سەر بەرجەستەكرنا رێرەوێ بەرهەمێن كەڤن كو پاشی بوونە تشتەكێ بەربەلاڤ ل دەڤی وی" (الاخضر بن السائح، 2012: 89) كو ئەڤەژی وێ چەندێ دگەهینیت كو ئاسۆیێن چاڤەرێكرنێ ل دەڤ (یاوس)ی ئەوە كو "هەر بەرەهەمەكێ ئەدەبی چەند یێ بەرنیاس و بەربەلاڤ بیت ل دەڤ خواندەڤانی، نابیتە ئەگەر كو جارەكا دیتر هەموار و راستڤەكرن و دووبارە بەرهەمئینانا وێ بكەن ب رێكا خواندنەكا نوی" (هانس روبرت یاوس ،2004: 33) كو پشتی هنگێ وەرگرتنا دەقی ل ناڤ ئاستێ وێ یێ راڤەكرنێ بهێتە كرن كو پشت بەستنێ ل رێرەوێ سەربۆرا كەڤن بكەت و ب رێكا وێ دێ گوشەنیگایا وێ یا ئیستاتیكی دیاربیت.

هەروەسا دووبارە ئاڤاكرنا ئاسۆیێن چاڤەرێكرنێ، ئێكە ژ بۆنیاتێن دیترێن ئاسۆیێن چاڤەرێكرنێ ل دەڤ (یاوس)ی كو تێدا دیاردكەت (ئاسۆیێن چاڤەرێكرنێ ب شێوەیەكێ بابەتی دكەڤیتە ل ژێر دووبارەكرنا ئاڤاكرنا ئامادەكارییێن خواندەڤانی ب خۆ كو دەمێ سەر بەرهەمێ ئەدەبی كار دكەن) (هانس روبرت یاوس، 2004: 101). ئەڤەژی وێ رامانێ دگەهینیت كو ئاسۆیێن چاڤەرێكرنێ ب سێ هۆكاران دروست دبیت كو خۆ د سەپینیت: (زانینا یاسایێن ژانرێ ئەدەبی – بەراوردییا وی بەرهەمی ل گەل بەرهەمێن بەری وی، و دژایەتیكرن د ناڤبەرا ئەو تشتێ خەیالی و ئەو تشتێ واقعی) (هانس روبرت یاوس، 2004: 83).

(یاوس) دبێژیت: "هۆكارێ سێیێ ئەو دژایەتیە دناڤبەرا زمانێ شعری و زمانێ كارەكی، یان دژایەتیكرن د ناڤبەرا جیهانا ئەندێشەیی و و كەتورائ رۆژانە " (بشری موسی صالح، 2000: 46). كەواتە ل ڤێرەدا ئەم یێن ل گەل (یاوس) ی بەرامبەر ئاسۆیێن دووقوولی (Double Horizon) راوەستیاین، ئاسۆیەكێ ئەدەبی و ئاسۆیەكێ جڤاكی، ئەگەر دەق چ تشتی ژ بۆشاییێ نابێژیت، هەروەسا خواندەڤان ژی ژ بۆشایی و ڤالاتیێ نەهاتیە، ژبەر هندێ نەوەیەكێ دویڤدا یێ هاتی خۆاندەڤان مەودایەكا زۆر جیاواز واتایێ ل خۆدێ كاری دا ببینیت و ل دویڤ وێ ب ڤەگەرینیت و ل دویڤ وێ هەلسەنگاندنێ بۆ بكەت و بهایێ ئەدەبی ل دویڤ مەودایێ ئیستاتیكی یێن خۆاندەڤانێن خۆدی یێن پێشڤە ڤەقەتیایە (حسن البنا عزالدین، 2008: 15).

چەمكێ ئاسۆیێن چاڤەرێكرنێ ل دەڤ (یاوس)ی چەمكەكێ بنەرەتی و سەرەكییە كو هەولا دای پەیوەندییێ د ناڤبەرا دەق و خۆاندەڤانیدا گرنگییێ پێ بدەت و بهایێ ئەدەبی دەستنیشانبكەت. (ئاسویێ چاڤەرێكرنا خواندەڤانی، ئەو مەودایە كو پرۆسا ئاڤاكرنا واتایێ د دیاركرنا هێلێن سەرەكی یێن شرۆڤەكرنێ تێدا ئەنجام ددەت و ب رێكا لێكدانا ئەدەبی رۆلێ خۆاندەڤانی پێ دەستنیشان دكەت كو چەڤێ چێژییە د ئیستاتیكا وەرگرتنێدا) (ئەرخۆان محمد عوبێد، 2013، 73).

ئاسۆیێن چاڤەرێكرنێ (ئەو تێكەلبوونا پێكهاتنێن رەوشەنبیری و جڤاكینە ل دەڤ خۆاندەڤانی و وەرگر د میانا ئەڤی چەمكی دا دچیتە د ناڤ دلێ پرۆسا ئەدەبی دا و بەردەوام د پەیوەندیێ دایە ل گەل مەرجێن بەرهەمئینانێ و پەیوەندیێن ئەدەبی د دەقی دا) (مراد حسن فطوم، 2013: 33).

چەمكێ ئاسۆیێن چاڤەرێكرنێ ب ڤی شێوەی پێشكێشدكەت (شرۆڤەكرنا ئەزموونا ئەدەبی یا خۆاندەڤانی ژ وێ مەیلا دەروونی دەرباز دبیت كو بابەتێ وەسفكرنا وەرگرتنێ یا كاری و كاریگەریی و دەرئەنجامێن وێ و ئەگەر ئاسۆیێن چاڤەرێكرنێ بۆ ئێكەم بینەر پێك بهیت، واتە سیستەمێ لێڤەگەریێ یێ بەرهەڤە بۆ پێكئینانێ ب شێوەیەكێ بابەتی) (سلسله ندوات ومناظرات رقم (24)، 1970: 29). (یاوس) هزرا ئاسۆیێن چاڤەرێكرنێ بۆ ئەزموونا ئیستاتیكیا خواندەڤانی وەك هزرا پێكڤەگرێدای پێشكێش ناكەت و (ل هەر جارەكێ بۆ سیفەتێ رازیبوونێ د دویڤچوونێ دهێتە كرن) (بشری موسی صالح، 2000: 46). ئەڤ ئاسۆیە هەردەم ئێك ئاسۆیە كو بەرهەمێن دویڤ ئێك وەرگرین ل هەر سەربۆرەكا نوی، بەلكو ئەڤ ئاسۆیە هەردەم تووشی گوهۆرین و لێزڤرینێ دبیت ل دویڤ ئەو بەرسڤدانا خواندنێ یا وەرگری و ئەو كارتێكرنێن ئەو بەرهەم ل وەرگری دكەت، ژبەر ڤێ چەندێ (یاوس) ئاماژێ ب تێگەهێ گوهۆرینا ئاسۆیان (Changement The Horizon) ددەت كو دبیت ئەڤە بهێتە كرن بۆ تێكشكاندنا زانینێن ئیستاتیكی د ناڤبەرا ئاسۆیێن چاڤەرێكرنێ یێن هەین ل دەڤ خواندەڤانی و د ناڤبەرا بەرهەمێن ئەدەبی یێن نوی "گوهۆرینا ئاسۆیێن چاڤەرێكرنێ رێكێ ددەت ب هەستكرنا تایبەتا هۆنەرییا بەرهەمێ ئەدەبی ب پیڤەركرن بۆ بۆشاییا ئیستاتیكی" (بشری موسی صالح، 2000: 53). واتە لایەنێ پیڤەركرنێ بهێتە گوهرین بۆ بۆشاییی ود ناڤبەرا ئاسۆی و ئەزموونێدا،هەروەسا د ناڤبەرا كەڤناتی و نویكرنێدا.

1 - 2 - پەیدابوونا ئاسۆیێن چاڤەرێكرنێ:

ئەگەر (یاوس) ی بزاڤ كربیت بەرەڤ تەوژمەكێ كو تەكامل چێ ببیت دناڤبەرامێژوو و زانستێ ئیستاتیكادا یان ماركسیەتێ و فۆرمالیستیێ دا، ل ڤێرەدا ئەم دشێین ماندیبوونێن (یاوس)ی بۆ بەرجەستەكرنا ڤێ هزرێ ب رێكا (ئاسۆیێن چاڤەرێكرنێ) دیاربكەین.

ئاسۆیێن چاڤەرێكرنێ نە زاراڤەكێ گەلەكێ نوییە ل سەر بازنێن فەلسەفی هەرچ نەبیت ل ئەلمانیا، چونكی (یاوس) تێگەهێ ئاسۆ ژ گادامیر (Gadamier) ی وەرگرتیە و وی پەیڤا چاڤەرێكرن ل سەر زێدەكریە، كو ژبلی تێگەهێ (بێ هیڤی بوونا چاڤەرێكرنێ) ل دەڤ (كارل پوپەرKarl R. Popper) ی وەرگرتیە. (یاوس) ی وەسا دیت كو ئەڤ هەردوو تێگەهە یێن د ناڤ فەلسەفا

مێژوویيدا دهێنه بكارئينان، دێ هيڤيێن وی جێبەجێكەت ل سەر گرنگييا وەرگرتنێ د ناڤ تێگەهشتنا ئەدەبی و مێژوویيدا.

بانگەوازييا (گادامێر)ی بۆ تێگەهشتنا مێژوويێ و بۆ ئاگەهی و هوشيارييا مێژوويی، كو مەرجەكێ سەرەكی ژ مەرجێن هەر كارەكێ شرۆڤەكرن و راڤەكرنێ دهێته وەسفكرن ، ئەڤەژی وێ رامانێ دگەهينيت كو رێرەوێ مێژوويی كو هاتيیه ئافراندن د ناڤ بەرهەمێ ئەدەبيدا دهێته لێكدان د ناڤ هزرێن شرۆڤەكارێن تايبەت دا. كو ديتنا يێ دووماهيكێ بۆ دووبارە زيندیكرنا رامانا دەقی يا ڤەبرە، كو ئەڤ چەندەژی گادامێری د گوتی (بۆهژينا ئاسۆيان) واته ئاسۆيێن دەقی و ئاسۆيێن راڤەكاری (وەرگری)، زۆر پێش (ياوس) ی زاراڤێ ئاسۆيێن چاڤەرێكرنێ پەيوەندی ب كاروبارێن كەلتوريڤە هەبوو و مێژونڤيسێ هونەری (أ. ه. جمبرس) ئاسۆيێن چاڤەرێكرنێ د پەرتووكا خۆدا (هونەر و وەهم) دا كو ژ لايێ (پوپەر)يڤە كاريگەری هەبوو وەك ئورگانەكێ عەقلی كوبرێكا هەستەكێ زێدە لادان و ڤەگۆهاستنان توماردكەت (عبدالناصر حسن محمد، 1999: 110).

د هەمان دەمدا (ياوس) ئاماژەيێ ب وێ چەندێ دكەت كو مفا ژ (كارل پۆپەر)ی وەرگرتييه دەمێ دبێژيت: "دەمێ ئەم دويڤچوونا خەلەتيێن گرێمانێن خۆ دكەين ئێكسەر دێ پەيوەنديێ ب كەتوارێ خۆ يێ فعلی كەين، ژبەر هندێ دێ خواندەڤان ژ فشارێن ژيانا كەتواری و ژ بريارێن وێ يێن پێشوەخت رزگاربيت " (عبدالناصر حسن محمد، 1999: 111).

هەروەسا دێ بينين كو (باختين)ی و هەڤالێن وی زاراڤێ ئاسۆيێن چاڤەرێكرنێ بكارهينايه كو ئاماژەيه بۆ چارچووڤێ بەرسڤدانا خواندەڤانی و ژ وێ هندەك زاراڤێن لێكدايی دانان وەك (ئاسۆيێن چاڤەرێكرنێن ئايدۆلۆژی و ئاسۆيێن چاڤەرێكرنێن سوسێر – زمانی، و سنورێن چاڤەرێكرنێن هەلسەنگاندنێ) (سامی اسماعيل، 2002: 111).

و ل دويڤ ئەوا بەری نوكه مه ئاماژە پێدای ئەو چەندە دياربيت كو زاراڤێ (ئاسۆ) و (ئاسۆيێن چاڤەرێكرنێ) د كەڤنه ل سەر پانتايەكا بەرفرەه ژ رێرەوان كو ژ تيۆرا دياردەگەرايی- فينومينولوجيا -Phenomenologyدەستپێدكەت يا ئەلمانی هەتا دگەهيته مێژوويا هونەری.

لێ ئەو رێكا (ياوس) ی بۆ پێكهينانا زاراڤێ (ئاسۆ) ئەو بوو كو وی (پێناسەكر، لێ پێناسەكا تەم و مژاوی بوو، هەتا وی رادەی كو ئەڤ زاراڤه ژ چ پەيڤ و رامانێن كەڤن نەهاتيه وەرگرتن ..) (اسماعيل، 2002: 112). زێدەباری وێ چەندێ زاراڤێ ئاسۆ ل گەل هندەك دەستەواژە و دەربرينێن لێكدای هاتييه، چونكی (ياوس) ی ل گەل (ئاسۆيێن هەژموونی) و (ئاسۆيێن هەژموونا ژيانێ) و (بۆنياتێ (ئاسۆيی) و (گوهۆرينا د ناڤ ئاسۆيی) ئەڤ هەمی زاراڤه هاتينه بكارهينان و ئەڤ پەيوەنديا د ناڤبەرا ڤان زاراڤێن جودا جودا دا جۆرەكێ تارياتيەكێ دروستكر، ژبەر هندێ گەلەك زاراڤ هاتينه بكارهينان چ ل دەڤ (ياوس) ی بن يان ل دەڤ كەسەكێ دیتر ئەوێن ل دويڤ تيۆرێن خواندنێ و ئيستاتيكا وەرگری دچن.

ژبەر هندێ (ياوس) ی زاراڤێ ئاسۆيێن چاڤەرێكرنێ بكارهينايه كو ژ پيڤەرێن رەوشنبيری و ديتنان و پێكدهێت، دبينه رێكەك بۆ خواندەڤانان كو تێبگەهن و حوكمی ل سەر هەر بەرهەمەكێ ئەدەبی بدەن،د هەر سەردەمەكيدا بيت. ئەڤ ئاسۆيه ژ كۆمەكا هۆكاران پێكدهێت مينا دابۆنەريتێن بەربەلاڤ و پێناسەيێن هونەری (دل چێژێ)، يان كودێن رەوشتی يێن بەربەلاڤ و ملكەچی هەموو گوهۆرينەكا مێژوويیه، تاكو نفشەك دی ژ خواندەڤانان هندەك رامانێن نوی ل هەمان بەرهەمێ ئەدەبی ب خۆ دەربێخن، ، هەروەسا هەلسەنگاندنا وی بكەن، ژبەر هندێ بهايێ ئەدەبی ل دويڤ بۆشاييا ئيستاتيكی دهێته كرن، واته ئەوێ پلێ كو بەرهەمێ ئەدەبی دهێته جوداكرن ژ ئاسۆيێن چاڤەرێكرنێ يێن خواندەڤانێن دی يێن دەستپێكێ .

1 - 3 - هۆكارێن كارتێكرنێ ل ئاسۆيێن چاڤەرێكرنێ دكەن:

تيۆرا وەرگری ڤەكۆلينەكا چەندايەتی بوو بۆ جۆرەكێ دياركری ژ خواندەڤانی، كو هندەك دبێژنێ (ئاسۆيێن چاڤەرێكرنێ) كو تێگەهەكێ نوييه بۆ ديتنەكا مێژوويی يا نوی بۆ شرۆڤەكرنا دياردا ئەدەبی و راڤەكرنا وێ. (واته ئاسۆيێن چاڤەرێكرنێ هاريكاريەكا مەزن بۆ تێگەهشتنا رەنگڤەدانا خواندەڤانان ل سەر بەرهەمێن ئەدەبی دكەت و ب رێكا وێ ئاڤاكرنا واتايێ و بەرهەمئينانا وێ و دياركرنا گرنگيا مێژوويی و ئيستاتيكی يا بەرهەمێ ئەدەبی دهێته كرن ، ئەوژی ب رێكا بەردەواميا ديالۆگێ د ناڤبەرا بەرهەمێ ئەدەبی و جەماوەرێ وی بەرهەمی وەردگريت) (هانس روبرت ياوس ، 2004: 79).

ل سەر هەمان بابەت (بشری موسی صالح) وەسا تەماشەی ئاسۆيان دكەت كو (ئەو بۆشاييه كو ب رێكا وێ پرۆسا ئاڤاكرنا واتايێ و نەخشەكێشانا پێنگاڤان دهێته ئەنجامدان و گرێدانا بەرهەمئينانا واتايێ ب شرۆڤەكرنا رۆلێ خواندەڤانی د ناڤ بەرهەمئينانا واتايێ ب رێكا راڤەكرنێ كو ئەو جەوهەر و سەنگەرێ چێژێیه)، چونكی راڤەكرن جيهانەكا ڤەكرييه ل سەر روشنبيری و سەربۆرێن خواندەڤانی كو شرۆڤەكرنا خۆ پێ ئەنجام ددەت، ژبەر هندێ فرەخواندن و جوداهيێن ئەزموون و رۆشنبيريێن وان بۆ ئەگەر كو هەر دەقەكێ ئەدەبی ژمارەكا بێ دوماهی يا خواندنا وەرگريت.

(ياوس) ئاماژێ ب سێ هۆكاران ددەت كو كارتێكرنێ ل ئاسۆيێن چاڤەرێكرنێ دكەن، كو ئەوژی ئەڤێن ل خۆارێ نه:

1 - ئەزموونا (سەربور) بەری كو جەماوەر ژ وی ژانری وەرگرتيه كو ئەو دەق دگەهيتێ.

2 - شێوێ ئەوان بەرهەمێن كەڤن و بابەتێن ئەوان كو پێدڤی يه جەماوەر بزانيت.

3 - رادێ نیاسین و جیاوازیێ د ناڤبەرا زمانێ شیعری و زمانێ رۆژانە، واتە دژایەتی د ناڤبەرا جیهانا ئاشۆپی و کەتوارێ رۆژانەدا (هانس روبرت یاوس، 2004: 64).

ل سەر ئەڤێ چەندێ پرۆسێسا خواندنێ بۆ دیاردا ئەدەبی دکەڤیتە ل ژێر کومەکا بنەمایان کو دبیتە ئەگەر پرۆسەکا میتودگەرایی ژێ دروست ببیتن.

هەر خواندەڤانەکێ دیتر دەقەکی وەرگریت کو خودان باگراوەندەکێ مەعریفی بیت بۆ دروستکرنا دیتنەکا پێشوەخت، (کو ببیتە ئەگەر کو خواندەڤان هەلگرێ بریارێن پێشوەخت بیت ل سەر وی بەرهەمێ ئەدەبی، ل ڤێرەدا دێ خواندەڤان د ناڤ ئاسۆیەکێ دا ژیت کو دکەڤیتە د دۆخەکێ فیریایدا، و هەردەم یان بەهەرا پتر ئەو ئاسۆیێ شیانا رازیبوونێنە یان بێ هیڤی بوون ل دویڤ بەرسڤێن خواندنێ یێن وەرگری و ئەو کارتێکرنێن ئەو بەرهەم ل وی دکەت) (بشرى موسى صالح، 2000: 72). کو ئەوژی دوو حالەتن :

(حالەتێ ئێکێ: ئەو بەرهەمێ ئەدەبی پێدڤیە ل دەڤ وەرگری ژلایێ رۆخسار و ناڤەرۆکێڤە یێ ئاشنابیت و ل گەل خواندنێن وی پێش بچیت) (عبدالناصر حسن محمد، 2002: 130).

(حالەتێ دوویێ: بەرهەمێ ئەدەبی دێ یێ دژی یان ل گەل ئاسۆیێن وەرگری نابیت، کو دێ تووشی بێ هیڤی بوونێ بیت، کو ئەڤەژی دبێژنێ (بێ ئومێدیا چاڤەرێکرنێ) یان (بێ ئومێدیا پێشبینیکرنێ) (عبدالناصر حسن محمد، 2002: 132).

1 – 4 - بنەمایێن سەرەکی یێن ئاسۆیێن چاڤەرێکرنێ:

ئەڤ بابەتە بەحس ل بنەمایێن سەرەکی یێن تیۆرا وەرگری ناکەت ب هەمی بنەما و پێنگاڤێن وێڤە، بەلکو دێ ب تنێ گرنگیێ دەینە بنەمایێن ئاسۆیێن چاڤەرێکرنێ ل دەڤ (یاوس) ی - کو سەنتەرێ گرێمانا رەخنەیی یە ل دەڤ پرۆژێ (یاوس)ی کو (یاوس) شیایە ب رێکا وێ مێژوویا ئەدەبێ کلاسیکی، مێژوویا ئەدەب و نڤیسەران ب مێژوویا نوی بگوهۆریت، کو ل سەر شەنگستێن خواندنێن دویڤ ئێك هاتنێ ل دویڤ سەردەمان .

بۆ رووهنکرنا بنەمایێن سەرەکیێن ئاسۆیێن چاڤەرێکرنێ ل دەڤ (یاوس)ی و ئەو پێنگاڤێن پراکتیکی کو رەخنەگران جێبەجێکرین دێ ڤان بنەمایێن سەرەکیێن ل خوارێ دیارکەین:

1 - ئاسۆیێن چاڤەرێکرنێ ڤەکۆلینەکا جۆرییا دیارکرییە بۆ هندەك خواندەڤانان، هەرئێك ژ وان ئاسۆیەکێ هزری و ئیستاتیکی یێ هەیی، کو ئاسۆ مەرجێن وەرگرتنا وی بۆ دەقێ ئەدەبی و پێکئینانا واتایێ و شرۆڤەکرنا بۆنیاتێ وێ دیاردکەت.

2 - ئاسۆیێن چاڤەرێکرنێ ل دەڤ (یاوس) ی (ب بەرێ بۆنیاتێ تیۆرا وەرگرتنێ دهێتە هژمارتن، کو ئەڤە تێگەهەکێ نوییە بۆ دیتنا مێژوویێ و شرۆڤەکرنا دیاردا ئەدەبی) (هولب، روبرت، 2000: 103) ، ژبەر وێ یەکێ تێگەهێ وەرگرتنێ ژ ڤەرێژا پاشخانەکا میتودێن رەخنەیی مینا بونیادگەری و هیرمونتیکا و فینومولوژیا و فورمالیستێن روس و سوسیولۆژیا ئەدەبی دروست بوویە.

3 - ئاسۆیێن چاڤەرێکرنێ ل سالێن حەفتییان و هەشتییان دەست ب کارێ خۆ کرییە (کو بەرهەمئینانا ئەوان هەستکرنێن هەستی دکر د ناڤ دەقێن ئەدەبیدا، ژ پێخەمەت دیارکرنا رێرەوێن مێژوویی و راڤەکرنێن مێژوویی) (هولب، روبرت، 2000: 106). کو ئەو ببیتە پیڤەرێ سەرەکیێ بهایێ ئیستاتیکی.

4 - ئاسۆیێن چاڤەرێکرنێ یان ئاسۆیێن پێشبینیکرنێ (پەیدابوونەکا نوی بوو بۆ رەخنەگری تاکو پێگەهێ دەقێ ئەدەبی د ناڤ ئەدەبێدا دیاربکەت، ب رێکا پیڤانا وێ دووربیا د ناڤبەرا بەرهەمێ ئەدەبی و ئاسۆیێدا) (یاوس، 2004: 73). ئەو نوییاتی ئەو بوو کو بهایێ ئیستاتیکی یێ هەر دەقەکێ ئەدەبی ئەوە کو دیتنەکە بۆ لادانێ ژ پیڤەرەکێ دیارکری و ئەگەر بێ ئومێدیەکێ بۆ ئاسۆیێن چاڤەرێکرنێ یێ خواندەڤانی دیارنەکەت ئەو دەقێ ئەدەبی دهێتە هژمارتن ژ پلا دووێ، بەلێ ئەگەر شکاندنا ئاسۆیێن خواندەڤانی ژلایێ دەقێ ئەدەبیڤە هاتە کرن، ئەو دەق دێ ببیتە دەقەکێ مەزن و خۆدان پێگەه.

5 - ئاسۆیێن چاڤەرێکرنێ (کارێ نوی یێ مێژوویا ئەدەبی دیارکر، کو ئەوژی کارێ مێژوویا ئەدەبێ نوی لێکدانەکا باش د ناڤبەرا رەخنا مارکسیزمێ و رەخنا فورمالیستا پێکڤەیە، و باشترین بابەتێن وان دیاربکەین) (حسن البنا عزالدين، 2008: 63).

ب رێکا پاراستنا داخازیێن مارکسیزمێ کو ئەوژی مانەڤا ناڤەندگیریا مێژوویی ل گەل پاراستنا پێشنیازێن فۆرمالیستا ل بیاڤێ هەستکرنا ئیستاتیکی، چونکی لایەنێ جۆری و ئەدەبی و زمانی یێ هەر دەقەکێ ئەدەبی دشێن بۆ ئاڤاکرنا ئاسۆیێن پێشبینیکری بهێنە بکارهینان.

2 - پشکا دووێ: خواندنا تێکستا (هزرێن بوێر ونەوێر) ل دویڤ بنەمایێ (ئەزموونا بەرێ) ل دەڤ (یاوس)ی:

2 - 1 - بنەمایێ (ئەزموونا بەرێ) ل دەڤ (یاوس)ی:

2 – 1 – 1 - ئەزموونا بەرێ (پێناسە و رەهەند)

بنەمایێ (ئەزموونا بەرێ) ئێکە ژ وان بنەمایێن گرنگێن د ناڤ تیورا (یاوس)یدا، کو گرنگییێ ددەتە باگراوەندێ رەوشەنبیری و ئەدەبی یێ خواندەڤانی، کو ب رێکا ئەڤێ بنەمایێ دەقێ ئەدەبی دخوینیت و دبیتە مەرجەکێ سەرەکی یێ هەر خواندنەکێ بۆ سەر هەر دەقەکێ ئەدەبی.((خوێنەر ڕۆڵی نووسەر دەبینێت، تێگەهشتن لەم تیورە کارێکی گرانە، بویە بە بێ ئاگاهی لە زاراوەی ئاسوی چاوەروانی مەحاڵە لە تیوری وەرگرتن بگەین)). (حسێن، محمود، ٢٠١٢، ل٦١).

بنەمایێ (ئەزموونا بەرێ)، مەبەست ژ وان پیڤەرایە کو خواندەڤان بکاربینیت بۆ خواندنا دەقێ ئەدەبی، ((کاتێک کە بابەتێک دەخوینێتەوە بە پێی ئەو دیدو پێوەرانە مامەڵەیان لە گەڵ دەکات کە لە لای ئەم جێگیربوون)) (حسێن، محمود، ٢٠١٢، ل٦٢). واتە هەر خواندەڤانەک کومەکا قەناعەت و پیڤەران کو ل دەڤ ئەوی یێت هاتینە چەسپاندن و بوینە ئەزموونەک ل دەڤ ئەوی خواندەڤانی، کو دەقەکی دخوینیت چاڤەرێیێ ئەوێ چەندێ دکەت کو ل گەل ئەزموونا بەرێ یا وی و هەروەسا د گەل ئاسوییێن چاڤەرێکرنێن دەقیدا بگونجن.

بنەمایێ (ئەزموونا بەرێ)، وەک هندەک هێما و نیشانا لێ دهێن بۆ ڕێکەکا گرتی یا هەنووکەیی بۆ ڕاڤەکرنێ و تووشی هندەک ڕێگرییێن نوی دبن کو ئەوژی(چەند پرسیارەکێن کەڤن دبنە ئەگەر بو دەرکەفتنا هندەک پرسیارێن نوی و ئەف پرسیارێن کەڤن ڕێکێ خوەش دکەت بو هندەک پرسیارێن نوی). (بوحسن، ٢٠٠٥،ص٧٣). مەبەستا مە ل پرسیارێن کەڤن، ئەزموونا بەرێ یا خواندەڤانییە و ئەو پرسیارێن نوی ژ وێ تێکستا هەلبژارتی دەرکەفتین و ئەڤان پرسیارێن کەڤن، پرسیارێن نوی ژێ دەکەفن و ئەڤ پرسیارێن کەڤن نە د مرینە و نە هاتینە بن ئاخکرن، بەلکو د ناڤ مێشکێ خواندەڤانیدا دمینن وەک ئەزموون و باگراوندەک بۆ شرۆڤەکرنا هەر تێکستەکا ئەدەبی.

مێژوویا ئەدەبی و ئەزموونا بەرێ کو دوو بنەمایێن گرنگێن تیورا (یاوس)ینە، پەیوەندیەکا موکم یا دگەل ئێک هەی، کو دەمێ دەقێ ئەدەبی دخوینن، ئەڤ هەردوو بنەمایە ل دویڤ (یاوس)ێ (ل سەر بنەمایێ هەبوونا بابەت و مژارێن ئەدەبی نینە، بەلکو ل سەر بنەمایێ زانینا خواندەڤانی یا پێشوەخت بو تێکستا ئەدەبی ڕادبیت).(محمد، ١٩٩٩، ص١٠٨). واتە سروشتێ پەیوەندیا دیالوکی د ناڤبەرا تێکستا ئەدەبی و وەرگریدا، کو ئەڤێ ژی گرنگیەکا مێژووی یا هەی ل ناڤ مێژوویا ئەدەبیدا.

ل دویڤ بنەمایێ (ئەزموونا بەرێ)، هەر بتنێ دانەر یان خودانێ تێکستی یان بەرهەمهێنەر و خودانێ واتایا دەقی نینە، ((بەلکو خواندەڤان ژی، ل دویڤ تێگەهێ ئاسوێێن چاڤەڕێکرنێ و پێشبینیکرنێ، واتایێ بەرهەم بینیت و واتایا جۆرا و جۆر د ئێخیتە سەر واتایا سەنتەری یا دەقی)) (حسین، محمود، ٢٠١٢، ل٦٤). ب واتایەکا دیتر بێژین، دێ بیتە هەڤپشکێ بەرهەمئینانا واتایێ.

ئەڤ بنەمایە یان پیڤەرێ (ئەزموونا بەرێ)، (هاریکاریا خواندەڤانی دکەت بۆ بریاردان و هەلسەنگاندنا هەر تێکستەکێ و هەروەسا پیڤەرە بۆ هەلسەنگاندنا دەقی ب باشی یان خرابی، هەروەسا شێوازەکە بۆ لڤینا کارێ ئەدەبی ل چارچۆڤێ مێژوویا ئەدەبیدا). (محمد، ١٩٩٩، ص١١٢).

د ناڤ هندەک ژێدەراندا، وەسا تێروانین یێن هەین کو ئاسۆیێن چاڤەڕێکرنێ دابەشی چەند تایبەتمەندیان دبن، یان ئاسوێێن چاڤەڕێکرنێ دئێخیتە بن کاریگەریا چەند هوکارەکان و ئێک ژ ئەوان هۆکارێن کارتێکرنێ ل ئاسوێێن چاڤەڕێکرنێ دکەن (ئەزموونێن بەرێ) نە یێن خواندەڤانی، کو ئەو ژی بریتییە ژ (ئەزموونەکانی پێشووی کە خوێنەر بەدەستی دەهێنا و لە بارەی ئەو ژانرە ئەدەبییەی کە دەقەکە بۆی ئەگەڕێتەوە). (قادر، ٢٠٢٢، ل١٥٦).مەبەست ئەوە کو خواندەڤان دەمێ تێکستەکێ دخوینت ل ڤالاتیەکێ دەست پێ ناکەت، بەلکو ل دویڤ ئەو زانیارییێن کو ل بیردانکا ویدا هاتینە هەلگرتن و ڕێرەوێ خواندنێ دیار دکەت(پاشخانا زانیاریا).

ئەگەر مە بڤێت ب ڕێکا تێگەهێن (یاوس)ی، دەقێن شعرێن نویخوازی یێن دەڤەرا بەهدینان بخوینن و هەلسەنگینن، ئەڤە پێدڤی یە سەحکەینە ئەوان دەقان کو بۆ ئەڤی بیاڤی دەست ددەن و دشێن وەک دەقەکا گونجایی وەربگرین، ئەڤە ب واتایا رەتکرنا دەقێن دیتر یێن نویخوازی ناهێت، ئەڤە ژی سەرەرای ئەوێ چەندێ کو گومان تێدا نینە ژبلی ئەو تێکستێن شعری ئەوێن مە وەرگرتین وەک نموونە، هندەک دەقێن دیتر یێن هەین، بەلێ کارەکێ ب زەحمەتە کو بشێین ڤەکولینێ ل سەر هەمیان بکەین، بۆ ئەڤێ مەبەستێ دێ بزاڤێ کەین ل چەند لایەنان تێکشکاندنا (ئەزموونا بەرێ) ل دەف شاعرێ ناڤبری وەربگرین-:

2 – 1 – 2 - دەقێ هەلبژارتی:

هزرێن ب وێر و نەوێر (شەمال ئاکرەی)

((ئەو هزرا..
من تە ل دەمێن ئاخ ژ ناخێ فەرتر
دسەرێ هەڤدا د شاراند،
خودیت..
ژپەرکێ سیرێ تەنك تر،
پسار.. ب چاڤێن خەوار
ژ خەو رابوو،
سەر و سەر
خو دبەرقەموکێ دراڤا دوەراند
کراسێ دفن بلندنی یێ
دبەردا دتەییس و
هش هەش هەمبەر بوون!
پێدار.. ب بەڤلییا ڤالیوما راوەستا
جامێ بەهیا "شەڤا عەشقا درێژ"
بو شاباش سینگێ گلفچی!
چاڤ و دەستان ژی
سێ بەر دویڤ را هاڤێتن،
رەنگێ پەراسییا
دبهوژت!!
لبەر هەتاڤ زەرکێ
ل شەڤێن تبل چاڤانێ
زراڤێ زراڤ دما و
سەنگییا خزماتیێ
بایێ گێرو رەڤاند
دارا بەنوکێ،
پەیمانا خو ژ بانگێ ڤەکێشا/ ئەنجام هەر ماسەرسورمان
هزرێن بارزینگێ بلەز سەپاندی/ پەروکێن شەرمێ ڤاژی کرن و ...
سەرما د ترسەکا ب وێر و نەوێردا هێك)).
(شەمال ئاکرەی، 2010، ل٣١).

هەژی گوتنێیە، بۆ ئەڤ دەقێ مە هەلبژارتی کو بنەمایێ سەربۆرا بەرێ ل سەر ئەنجام بدەین، مە سێ جورێن خواندەڤانان هەلبژارتینە(ماموستایێ زانکویی، رەخنەگرەکێ ئەدەبی، قوتابیێ زانکویی) وئەڤ بنەمایێ(ئەزموونا بەرێ) مە ئاماژە پێدایی ل دەستپێکا

پشكێ ب هەموو سرۆشت و رەهەندێن وێڤە مە هندەك پرسيار ئارستەیی هەر سێ جورێن خواندەڤانان كرييە و ئەو پرسيار ئەڤێن لخوارێ نە:

2 – 1 – 3 - قوناغا بەری تێگەهشتنێ يان بەری شرۆڤەكرنێ:

1 - دەقێ هەلبژارتی.
2 - بريارێن پێشوەخت بەری شرۆڤەكرنا ئەڤی دەقی.
3 - زانیاری دەربارەی هۆزانڤانی.
4 - رامانا دەقێ هەلبژارتی.

2 – 1 – 4 - قوناغا شرۆڤەكرنێ:

1 - تو چاڤەرێ چ دكەی دەما تو دەقەكێ بڤی شێوەی دخوینی؟
2 - ل ژێر فشارێن ژيانێ و بريارێن پێشوەخت تە ئەڤ بابەتە شرۆڤەكر؟

2 – 1 – 5 - رامانا دەقێن هەلبژارتی ل دەڤ ماموستايێن زانكۆيێ

ل دويڤ ئەو پرسيارێن مە ئاراستەی ئەوان كرين:

ا- محسن عارف صالح: (ماموستا ل پشكا زمانێ كوردی،كوليژا زمانان،زانكويا دهوك)

2- دوو دلی و ستريس يان قەلەق د هزرا مروڤيدا پەيدا دبيت.

3- چ زانیاری نينن، تنێ دزانم هۆزانڤانەكێ نويخازە.

4- وێ رامانێ د دەت كو بابەت يێ دەربرينێ ژ وێرەكی و نەوێرەكيێ دكەت و سەرسورمانی ب دويڤخودا دهينيت و ل ئەنجامێ داويێ ژبەر وێ دوو دليێ هەر چارەنڤيسێ مروڤی وەكو خۆ دمينيت.

(د.محسن) جودا ژ خواندەڤانێن ديتر شرۆڤەكرنەكا ديتر دەتە ڤێ هوزانێ كو بابەتێ وێ ل سەر دوو دليی و ستريسێ يە دژيانا مرڤيدا كو مرۆڤ يێن هەين ژ ئەنجامێ وێ دوودليی چارەنڤيسێ وەكی خو دمينيت،چونكی چ بريارێن وێرەك دژيانا خودا نادەن وهەر سنورێ نە ورێرەكيدا دژين.

ب-هڤالسليم تەيب: (ماموستا ل پشكا زمانێ كوردی،كوليژا زمانان،زانكويا دهوك)

2 - لڤينا بابەتەكێ جڤاكی ،كو ناگونجيت لگەل دابونەريتێن جڤاكی،و گەلەك تەم و مژی د ناڤ ڤی دەقيدا هەيە،وئەڤ ڤەشارتنەژی ب شێوەكێ هونەری و ئيستاتيكی هاتيە دارشتن.زێدەتر ئەڤ دەقە دێ لايەنێ فەلسەفی و هزری ل سەر زاڵ بيت پتر ژ لايەنێ واقعی.

3 - هۆزانڤان شەمال ئاكرەی، يێ بەرنياسە دگەلەك بياڤاناندا چ وەک راگەهاندكار يان راگەياندن يان وەرگێرانێ يان رۆژنامەڤانيێ يان بياڤێ ئەدەبی و هونەری. ب راستی ناڤەكێ بەرنياسە ل دەڤەرا بەهدينان ب تايبەتی بازێرێ خۆ ل ئاكرێ.

4 - هۆزانڤان ل دەستپێكا ئەڤێ هوزانێ دگەل كەسەكی دئاخڤيت كو خودان هزرێن زەلال و بوێرن، بەحسی تاكەكەسان دكەت كو هاتينە گوهرين و پارە بوينە هوكارێ گەلەک كەس كەتوراى و ژينگەهێ دوير دكەڤن و دفن بلندی سەرەدەريی گەل دەوربورێن خو بكەن و هوزانڤان بزمانەكێ مژداری وێ پەيامێ دگەهينيت كو ئەوان رۆژێن سەخت و دژوار و بترس و لەرزدا بتنێ كەسێن نێزيک و دوستێن ئێک ل هەڤدوو بووينە خودان.

خواندەڤانی بريارێن پێشوەخت هەبوينە سەبارەت ئەڤی دەقی كو دەقەكە ناگونجيت دگەل دابونەريتێن جڤاكی و ڤەشارتنەكا هونەری و ئيستاتيكی د ناڤدا هەيە و دەقەک بيت پتر لايەنێ فەلسەفی د ناڤدا بيت.خواندەڤان ژ دوو لايەنانڤە هۆزانڤانی دنياسيت لايەنێ ئێكێ يێ جڤاكييە كو خەلكێ ئێک دەفرن و لايەنێ دووێ وەک هۆزانڤانژی دنياسيت كو چەندين جاران گەنگەشێن ئەدەبی و شعری دناڤبەرا واندا چێبوويە،و سەبارەت رامانێ خواندەڤان دياردكەت كو بەحسی چەندين تاكەكەسێن جڤاكی دكەت كو دهنە گوهرين ل دويڤ بەرژەوەنديێن خۆ.

ا-محسن عارف صالح:

2- بێ هێڤيبوون و رەشبينی ل سەر تێكستی زاڵ دبيت.

3 - نەخێر. چونكی ل دەڤ گەلەك كەسان ئەوی بوێرێ دبينم، بەلێ ژ ئەنجامێ پاراستنا هندەك بەرژەوەنديێن گشتی كو وێ بوێريێ نادەنە خۆ كو ب ئاشكەرايی باسی هەمی كێماسيێن كەتوارێ ژيانا هەيی بكەن.

ناڤبری ناڤەروكا هوزانێ ل سەر بێ هيڤی بوونێ و رەشبينيێ دياردكەت و رەخنێ ل وان كەسان دگريت كو خو دادنێن گەلەك ب وێر، لێ خواندەڤان وان نابينيت كو بوێرن ،چونكی پاراستنا هندەك بەرژەوەنديين خوە دكەن و ب ئاشكرايی باسی هەمی كێماسێن كەتوارێ ژيانا هەيی ناكەن.

ب- د.هڤال سليم تەيب:

1 - چاڤەرێی ئەوێ ئێكێ دكەم ،كو دێ دەقەكێ تژی هێما و ئاماژێن ڤەشارتی و هونەری بن،و هەموو دەمەكی ئەز چاڤەرێ گەلەک سوپرايز و هەژاندن و شلقاندنا دكەم ژڤی هۆزانڤانی كو د ناڤ دەقێ وێدا دياردبن،و هەروەسا چاڤەرێ هەڤدژايەتيا ئا/اكرنا وێنە و بيناتێن هوزانێ دكەم،و چاڤەرێ دوماهيەكێ دكەم بو ڤێ هوزانێ كو نە يا چاڤەرێكری بيت.

2 - تشتەكێ سرۆشتيە ،كو خاندەڤان دەمێ هوزانەكێ شرۆڤەدكەت ل ژێر گەلەک فشار و كارتێكرنا شرۆڤەدكەت، بۆ ڤێ هوزانێ ژی من ل ژێر گەلەک بابەتان شرۆڤەكرييە وەک (فشار، كارتێكرن، چێژوەرگرتن، ديتنا ئێكێ و ديتنا دووێ، ئەو پەيڤ و دەستەواژێن كو كارتێكرن لمن كری) و سەبارەت وێ چەندێ ئەو باگراوەندێ ژيانا هۆزانڤانی كو هەر ژ دەستپێكێ من نياسی هەتا ئەڤرۆ هەمی من دانا پێش چاڤێن خۆ و من ئەڤ هۆزانە شرۆڤەكر.

سەبارەت چاڤەرێبوونێ خواندەڤان وەسا دياردكەت كو دێ گەلەک سوپرايز و هەڤدژی د ناڤ ڤێ هوزانێدا يێن هەين و هەروەسا چاڤەرێی دوماهيەكێ دكەت كو چێ دبيت تشتەكێ گەلەک نامۆ د ناڤدا هەبيت و سەبارەت خالا فشارێ ناڤبری دياردكەت كو ل ژێر گەلەک فشارا ئەڤێ هوزانێ شرۆڤەدكەت و ژ وان ژی كارتێكرن و چێژوەرگرتن وهەروەسا زانينا خواندەڤانی بو پارگراوەندێ ژيانا هۆزانڤانی و ئەڤ باگراوەندە ژی

وەكی كارتێكرنەكێ لێ هاتی بۆ خواندەڤانی كو دەقی ل ژێر وی باگراوەندی شرۆڤەبكەت.

2 – 1 – 16- رامانا دەقێن هەلبژارتی ل دەف رەوشەنبیر و نڤیسەران.

قوناغا بەری شرۆڤەكرنێ:

ا-سیار تمر صدیق:(ئەندامێ ئێكەتیا نڤیسەرێن كورد-تایێ دهوكێ)

2- هزر دێ یا زال بیت و پتر گفتوگو ل گەل مێشكی دێ هێته كرن دڤی دەقیدا و سنور بەزاندن سیمایێ دەقییە .

3- شەمال ئاكرەی بەرنیاسە د بوارێ هۆزانا پەخشانیدا و ژ نویخازێن باژێرێ ئاكرێیە و سەركەفتیێ ئێكێ بوو د فیستەڤالا پێنجێ یا (القلم الحر) دا ئەوا ل باژێرێ (منوفیە) ل مسرێ هاتیە ئەنجامدان.

4- نویكرنا مێشكی و هزرا سەردەمانە یا فەرە، خو گرێدان ب تشتێ ڤەمای و پاشكەتی خەوا مرۆڤی درێژ دبیت هۆزانڤانی ڤیایە ژ هزرێ دەستپێبكەت و بێژیت راوەستیان ل بەر هەتاڤا زەر و لهیڤیا هندێ دۆخ بهێتە گوهورین مرنەكا بێدەنگە دڤێت مرۆڤ بلڤیت و هزرێ بكەتە سەروەر.

رەخنەگری دیتنێن پێشوەخت هەبووینە سەبارەت ڤی دەقی كو ئەوژی دێ هزر یا زال بیت كو پتر گفتوگو دگەل مێشكی دهێتە كرن. سەبارەت زانیارێن ئەڤی خواندەڤانی ل دۆر هۆزانڤانی، وەسا ددەتە خویاكرن كو هۆزانڤانەكێ بەرنیاسە د بوارێ هوزانێ و پەخشانێدا و گەلەك خەلات دڤان بوارانداا بدەستخوڤە ئینانە. سەبارەت شرۆڤەكرنا ناڤبری بۆ ڤی دەقی ئەوە كو نویكرنا مێشك و هزرا سەردەمانەیە.

ب- زێرەڤان تەمو: (ئەندامێ ئێكەتیا نڤیسەرێن كورد-تایێ دهوكێ)

2 - بریارێن پێشوەخت بەری شرۆڤەكرنا ئەڤی دەقی:

تێكست یا ئازادە و تژی گلە و گازندەیە و ب شێوەیەكێ بەرفرەه رەوانبێژی تێدا هاتیە بكارهێنان، گەلەك جاران لایەنێ خێرێ بەرامبەر لایەنێ شەری ب لاوازی ددەتە دیاركرن یان لایەنی سپی بەرامبەر لایەنێ رەش. ((ئاخ ژ ناخی فەرتر)) هەم گازندە و هەم ژی دانپێدانە ب وێ گرێدانە گەرم یا د ناڤبەرا وی و وێ دا هەی.

3 - زانیاری دەربارەی هۆزانڤانی:

(ژبەركێ سیرێ تەنك تر، بەحسا پرسیارێ و هەستیاریا وێ یە ،جارێ ل دەستپێكێ ئانكو لێكچون هاتیە ب كارئینان د ناڤبەرا پرسیارێ و بەرێ میری و جارا دووێ وی ئانكۆزێدەروویی ژبەركۆ چ جاران پرسیار نابیتە پەرێ سیرێ. و ...هتد).

4 - رامانا دەقێ هەلبژارتی:

ئەو دانپێدانێ ب گەلەك تشتان دكەتن كو هەم حال و هەم ژی مەحال بوون لێ كرینە و دكەتن بۆ دلبەرا خۆ.

ئەڤی نڤیسەری بریارێن پێشوەخت بو شرۆڤەكرنا ڤێ هوزانێ هەبووینە كو تێكستەكا ئازادە و تژی گلە و گازندەنە و بشێوەكێ بەرفرەه رەوانبێژی تێدا هاتیە بكارئینان. رامانا وێ ژی وەسا دیاردكەت كو هۆزانڤان دانپێدانێ ب گەلەك تشتان دكەت ، هەم حاڵ و هەم مەحال بوون لێكرینە بو دلبەرا.

قوناغا شرۆڤەكرنێ:

ا-سیار تمر صدیق

1 - چاڤەرێ ڤەگوهاستنێن بلەز دكەم و من د ڤی دەقیدا دیتن بەس تشتێ بۆ هۆزانڤانی دهێتە نڤیسین ئەوە شیایە د وان ڤەگوهاستناندا پاراستنێ ل سەر ناڤەرۆكا سەرەكی یا بابەتی بكەت.

2 - نەخێر.

ئەڤ خواندەڤانە د ناڤ ڤی دەقیدا ،چاڤەرێی ڤەگوهاستنێن بلەز دكەت و ئەڤ ڤەگوهاستنە ژی پاراستنێ ل سەر ناڤەروكا سەرەكی یا بابەتی دكەت و ل ژێر چ فشاران ئەڤ بابەتە شرۆڤەنەكرییە.

ب-زێرەڤان تەمو

1 - ئەز چاڤەرێی هەر تشتەكی دكەم، چونكی دەق یێ ئازادە.

2 - من هۆسا خواند و تێگەهشتم.

ئەڤ خواندەڤانە ،چاڤەرێ دەقەكی دكەتن كو هەمی هیڤێن چینەكا دیاركری د ناڤ جڤاكیدا تێدا هاتبنە بەحسكرن و بڤی شیوەی ژی هوزان یا خاندی و یێ تێگەهشتی.

2 – 1 – 7 - رامانا دەقێن هەلبژارتی ل دەف قوتابیێن زانكۆیێ

قوناغا بەری شروڤەكرنێ:

ا-روناهی عبدالواحد محمد(قوتابی لقوناغا چارێ پشكا زمانێ كوردی –كولیژا پەروەردا بنیات،زانكویا دهوك)

2- بریارێن پێشوەخت بەری شرۆڤەكرنا ئەڤی دەقی: ب دیتنا من تێكستەكا باشە، وەكی دیار پەیامەكا بهێز د ناڤدا ڤەشارتیە ژ بەركو گەلەك پەیڤێن خودان رامانێن ڤەشارتی ب كارئینانە و رێكخستنەكا باش دایە هوزانا خۆ.

3- زانیاری دەربارەی هوزانڤانی: من هیچ زانیارییەك دەربارەی هوزانڤانی نینن.

4- رامانا دەقێ هەلبژارتی: دەست بەردان ژ خاك و وەلاتی و دانا بریارێن وێرەك ژ بۆ ب دەستڤەهینانا ئارمانجێن تاكەكەسی.

د شرۆڤەكرنا ڤی خواندەڤانیدا دیاردبیتن كو ئەڤێ تیكستێ پەیامەكا بهێز و ڤەشارتی د ناڤدا هەیە و رێكخستنەكا باش د ناڤ پەیڤێن وێدا دیتیە كو چ زانیاری ل سەر هۆزانڤانی نینە و هەروەكی وێ دیاركری كو ناڤەروكا ڤێ هوزانێ ل سەر دەستبەردانا ژ خاك و وەلاتی و دانا بریارێن وێرەك ژ بۆ بدەستڤەئینانا ئارمانجێن تاكەكەسییە.

ب-وارین حسین سلیمان: (قوتابی لقوناغا چارێ پشكا زمانێ كوردی –كولیژا زمانان،زانكویا دهوك)

2 - بریارێن پێشوەخت بەری شرۆڤەكرنا ئەڤی دەقی:

دەما من ئەڤ دەقە خواندی دەستپێكی من هزركر ل سەر وێرەكی و نەوێریا مروڤی یە د هەمی بارودوخێن ژیانێ دا.

3 - زانیاری دەربارەی هۆزانڤانی:

شمال ئاكرەیی ل سالا 1967 ل ئاكرێ ژ دایك بوویە و ل سالا 1992 بەكالریوس ب ئەدەبیاتا زمانێ ئینگلیزی ل

زانکویا میسل وەرگرتیە و گەلەك جها ئەندام و سەرنفیسەر بوویە و گەلەك كارێن وەگێرانێ کرینە.

4 - رامانا دەقێ هەلبژارتی:.

ئەڤ دەقێ هاتیە هەلبژارتن ل سەر دوو کەسانە، لایەنەك ژوان بەحسێ ئەڤینا خو کەت ئەو رویدانێن هاتینە رێکا وان دا و ئەو غەدر و خیانەتا لێ هاتیەکرن.

خواندەڤانێ چ بریارێن پێشوەخت نەبوینە دەربارەی دەقی و هۆزانڤانی، وەك هۆزانڤان دنیاسیت و گەلەك دەقێن وی یێن خاندین کو هەمی دەما شێوازو ناڤەروکەکا نوی بکارتینیت د ناڤ هوزانێن خودا، سەبارەت ناڤەروکا دەقی ،دەقەکە بەحسێ گازندێن خەلکی دکەت و گوهرینا هزرا وان سەردەمەکی بۆ سەردەمەکێ دیتر.

قوناغا شرۆڤەکرنێ:

ا-روناهی عبدالواحد محمد

1- تو چاڤەرێی چ دکەی دەما تو دەقەکێ ب ڤی شێوەی د خوینی؟

چاڤەرێ دکەم کو ئێدی بۆ جڤاکی خەم نەبیت چ ب سەرێ وەلاتی و کوردینیێ بهێت و ژ بەر وان نەخۆشیێن دوم درێژ کەس تەقەبولا ژناڤچوونا خۆ وەك تاکەکەس نەکەت و چونکی نەشێت جڤاکی بگوهورن دێ قەستا هندەك جهێن دی کەن بۆ گوهورینا چارەنڤیسێ خۆ.

2 - ل ژێر فشارێن ژیانێ و بریارێن پێشوەخت تە ئەڤ بابەتە شرۆڤەکر؟

نەخێر، بەلکو من ب حەز و ڤیانا خۆ و ب ئارەزوویيا خۆ ئەڤ بابەتە شرۆڤەکرییە و نەکەفتیمە ل ژێر چ فشارێن ژیانێ، بەرۆڤاژی من خۆشیەك ژ ڤی بابەتی دیت و مفا ژێ وەرگرت.

خواندەڤان چاڤەریێ وێ چەندێ دکەت کو ئێدی جڤاکێ مە خەم نەکەڤیت و تەقەبلو هەڤدوو بکەن چونکو ئەگەر جڤاك نەهێتە گوهرین دێ تاکەکەسی نەچار کەن کو قەستا هندەك جهێن دیتر بکەن بو گوهرینا چارەنڤیسێ خو،و بحەز ڤیانا خو ئەڤ بابەتە شرۆڤەکرییە و نەکەفتیە بن چ فشارێن چیانێ.بەروڤاژی وێ چەندێ خواندەڤانی خوشیەك ژ ڤی بابەتی دیتیە و مفایەك ژێ وەرگرتییە.

ب-وارین حسین سلیمان

1 - دەما ئەز دەقەکێ ب ڤێ شێوەی دبینم چاڤەرێ گەلەك کارڤەدانان دکەم بۆ نموونە: زانینا روویدانێن بوری دیسان ولات پارێزێ نەمانا شەری براکوژی و شەرێ ناڤخویی و کو چ نەکرنا گەنجان بۆ وەلاتێن بیانی و تایبەت روژئاڤا بۆ نموونە د ئەڤان دێرا ندا:

هزرێن بارزینگێ بلەز سەپاندی/ پەروکێن شەرمێ ڤاژی کرن و...

2 - نەخێر ل ژێر هیچ فشارەکێ من بریارنەدایە لدیڤ حەز و ڤیان و پێزانینێن خو بریاردانە.

خواندەڤان چاڤەریێ رەشبینیی دکەت و رەخنێ لوان کەسان دگریت کو خودان هزرن ،لێ بهەر ئەگەرەکی بیت ئەوان هزرێن بو بەرژەوەندیا گشتی دەستەبەر ناکەنکو ئەڤەژی بکێماسی بو وان کەسان دزڤرینیت .و ل دویڤ کەتوارێ ژیانێ ئەڤ دەقە شرۆڤەکرییە.؟

ئەنجام

1 - ئاسۆیێن چاڤەرێکرنا خاندەڤانی، ئەو مەودایە کو پرسا ئاڤکرنا واتایێ ددیارکرنا ،هێلێن سەرەکی یێن شرۆڤەکرنێ؟ تێدا دهێتە ئەنجامدان و برێکا لێکدانا ئەدەبی رۆلێ خواندەڤانی پێ دەست نیشان دکەت.

2 - بنەمایێ (ئەزموونا بەرێ) چەند پرسیارەکێن کەڤن بنە ئەگەر بو دەرکەفتنا هندەک پرسیارێن نوی ، ئەڤ پرسیارێن کەڤن رێکێ خوش دکەن بۆ هندەک پرسیارێن نوی،مەبەستا مە ژ پرسیارێن کەڤن ئەزموونا بەرێ یا خواندەڤانییە و پرسیارێن نوی ژی ئەون یێن دتێکستا شعرییا هەلبژاتیدا دەردکەڤن و ئەڤ پرسیارێن کەڤن نە دمرینە بەلکو د ناڤ مێشکێ خواندەفانیدا دمینن وەک ئەزموون و باگراوەندەک بۆ شرۆڤەکرنا هەر تێکستەکا ئەدەبی.

3 - شرۆڤەکرنا خاندەڤانی (ماموستایێ زانکویی) بۆ دەقێ شعریی یێ بناڤێ (هزرێن بوێر و نەوێر) یا هۆزانڤان (شەمال ئاکرەی) زێدەتر شرۆڤەکرنەکا ئەکادیمی بوو و ل دویڤ پرەنسیپ و پێرابوونێن تیورا وەرگرتنێ چووینە و هەروەسا دەقێ ناڤبری ل دویڤ لایەنێ ڤەشارتنێ یێن چووین ،چ ڤەشارتنەکا ئیستاتیکی بیت یان فەلسەفی.

4 - سەبارەت خواندەڤانێ (نڤیسەر و رەخنەگر) شرۆڤەکرن و هەلسەنگاندنێن وان گەلەک بەرفرەهتر بوون ژ شرۆڤەکرنێن خواندەڤانێن دیتر، چونکی پشت بەستنا وان یا سەرەکی سەر چێژوەرگرتنێ بوو، ئەڤ چێژوەرگرتنە کرە پێنگاڤ و رێکەک بۆ شرۆڤەکرنا دەقێ ناڤبری، رامانێن وان ژی بۆ ڤی دەقی هەمی د چارچوڤەکری بوون ل دور بوێری و دلێریا هۆزانڤانی بکارئینانیێ د ناڤ دەقیدا ژ بۆ ئازراندنا بابەتێ شعرێ.

5 - سەبارەت خواندەڤانێ (قوتابی)و پراکتیزەکرنا بنەمایێ ئەزموونا بەرێ ل سەر دەقێ ناڤبری زێدەتر یا گرێدایی بوو ب ئەو عەمبارا پێزانینا کو ل دەمێ قوناغێن زانکوێدا وەرگرتین و فێر بووین و ئەم نەشێین ئەڤی جورێ خواندەڤانی برەخنەگرەکێ شارەزا دابنێین ،شرۆڤەکرنا ئەوان بۆ رامانا ڤی دەقێ ناڤبری بەهرا پتر دسەرڤە سەرڤە بوون و چ کویراتییا شرۆڤەکرنێ تێدا دیار نەبوون.

6 - هەر خواندەڤانەکێ مە هەلبژارتی بۆ شرۆڤەکرنا دەقێ ناڤبری، رامان و مەبەستەکا جودا یا دایە دەقی، ئەڤەژی مە دگەهینتە وی ئەنجامی کو ل دویڤ ئەزموونا بەرێ یا خواندەڤانی بو دەقێ ناڤبری یان هۆزانڤانی بخوە دیاردبیت .

پەراوێ:

ژێدەر ب زمانی کوردی:

ئاوارە فریدون قادر، (٢٠٢٢) ، شیکاریەکی شیعری نوێی کوردی لە نێوان (١٩٧٠-١٩٩١) بە پێی میتودی

هەلوەشاندنەوە، نامەی دکتورا، زانکۆی سلێمانی، کولیژی زمان، بەشی کوردی.

ئەرخەوان محەمەد عوبێد (2013) ، ئاوێتەبوون و لێکدانەوەی شیعری (نالی) بە نموونەوە، چ 1، کۆمەلەی رۆناکبیری کۆمەلایەتی کەرکوک، کەرکوک.

شەمال ئاکرەیی ، (٢٠١٠) ، چاخێ روژ د پەیڤت، ئێکەتیا نڤیسەرێن کورد تایێ دهوک، دهوک.

على حسێن طاهر، شنو محمد محمود، (2012) ، زاراوەی ئاسۆی چاوەروانی و خوێیندنەوەی دەقی شیعری،گوڤارا زانکۆیا سلێمانی، ژمارە (٣٣) ، کانوونا دوویێ، بەشێ B.

ژێدەر ب زمانی عەرەبی:

الاخضر بن السائح، (2012): سرد المرأة وفعل الكتابة، دراسة نقدية في السرد واليات البناء، دار التنوير، الجزائر.

بشرى موسى صالح، (2000) ، نظرية التلقي اصول وتطبيقات، الطبعة الاولى، المركز الثقافي العربي، دار البيضاء، المغرب.

حسن البنا عزالدين، (2008) ، قراءة الاخر / قراءة الانا، نظرية التلقي وتطبيقاتها، الهيئة العامة للثقافة، القاهرة.

سامي اسماعيل، (2002): جماليات التلقي، الطبعة الثانية، المجلس الاعلى للثقافة، الثاهرة، مصر.

سلسة ندوات و مناظرات رقم (24) ، (1970) ، منشورات كلية الاداب و العلوم الانسانية بالرباط، جامعة محمد بن الخامس، مملكة المغربية، نظرية التلقي اشكاليات و تطبيقات.

روبرت هولب، (2000): نظرية التلقي: مقدمة نقدية، ترجمة: عزالدين اسماعيل، النادي الادبي الثقافي، جدة.

عبدالناصر حسن محمد، (2002) ، نظرية التلقي بين ياوس و ايزر، كلية الاداب، جامعة عين الشمس، مصر.

عبدالناصر حسن محمد، (1999) ، نظرية التوصيل وقراءة النص الادبي، المكتب المصري لتوزيع المطبوعات، القاهرة، مصر.

هانس روبرت ياوس، (2004) ، جمالية السرد من اجل تأويل جديد للنص الادبي، ترجمة: رشيد بن جدو، المشروع القومي للترجمة.

مراد حسن فطوم، (2013) ، التلقي في النقد العربي القرن الرابع الهجري، الهيئة العامة السورية للكتاب، دمشق.

الخلاصة

يعد مصطلح افق التوقعات حجر الزاوية في نظرية التلقي، وهو مفهوم جديد لرؤية التاريخ و شرح الظاهرة الادبية. و تعد التجارب السابقة هي الاساس الذي انطلق منه (ياوس) في صياغة نظريته و شكلت البنية الرئيسية لهذه النظرية، حيث ركزت على الخلفية الثقافية و الادبية للقارئ.

حيث ان هناك العديد من القرارات و المقايس الذي يعتمدها القارئ كأساس لخبرته عند قراءة نص ما و هو يبحث عن التلاؤم المنشود بين تجربته السابقة و المعنى الدقيق للنص و تعتمد هذه النظرية على الاهتمام بالتجارب السابقة للقارئ و قد حاول الباحث في هذا البحث تطبيق هذه المفاهيم النقدية على نص شعري يحمل عنوان: (هزرين بوير و نەوير. أفكار جريئة و أفكار جبانة)للشاعر (شمال اكريي).

و من الجدير بالذكر هنا بان الكثير ان البحث حاول تطبيق مفهومي التلقي قبل تحليل النص الشعري و بعده .
و بالنظر لما مر ذكره سابقا فقد وقع الاختيار على ثلاثة انواع من القراء هم: اساتذة الجامعة، النقاد و الادباء، طلبة الجامعات. و بالاعتماد على المفاهيم التي سبق ذكرها فقد تم صياغة عدد من الاسئلة ثم توجيهها لهذه الانماط الثلاثة من القراء.

الكلمات الدالة :نظرية التلقي،افق التوقعات،التجربة السابقة،مراحل التحليل،انواع القراء.

ANALYZING SHAMAL AKREY'S POETRY OF HIZRIN B WIR U NEWIR ACCORDING TO THE YAWS CONCEPT OF TRADITIONAL PLOT

BANGEEN **I**BRAHIM **H**AMI[*] and **K**ARZAN **M**OHSIN **Q**ADER[**]
[*]Dept. of Kurdish Language, College of Basic Education, University of Duhok, Kurdistan Region-Iraq
[**]Dept. of Kurdish Language, College of Basic Education, Salahaddin University, Kurdistan Region-Iraq

ABSTRACT

The term 'horizon of anticipation' is the cornerstone of the theory of reception، which is a new concept of seeing history and explaining the literary phenomenon. The traditional plots are the basis from which Yaws started in formulating his theory and formed the main structure of this theory، as it focused on the cultural and literary background of the reader.

There are many decisions and measures that the reader adopts as a basis for his experience when reading a text، and he is looking for the desired fit between his previous experience and the exact meaning of the text. This theory depends on interest in the reader's previous experiences.

The researcher tried to apply critical concepts on a poetic text titled: (hizrin b wir u newir) by the poet Shamal Akrey.

It is worth noting here that mostly the research tried to apply the concepts of reception before and after analyzing the poetic text. In view of what was previously mentioned، the choice fell on three types of readers; university lecturers، critics and writers، and university students. Based on the concepts previously mentioned، a number of questions were formulated and then directed to these three types of readers.

***KEYWORD*S:** Reception Theory، Horizons of Anticipation، Traditional Plot، Analyzing Stages، Readers Types،